

کتابشناسی استاد سید جلال الدین آشتیانی

(تألیفات، مقالات، مصاحبه‌ها و تصحیحات)

علی اصغر حق‌دار

مقدمه:

استاد علامه سید جلال الدین آشتیانی از بازماندگان حکمای متألّه اسلامی در دوران معاصر و از شارحان و محققان افکار حکمی ملاصدرا به شمار می‌رود. مستشرق معروف فرانسوی هانری کربن که مدتی را با همکاری حضرت استاد در نشر آثار فلسفی اسلامی سپری کرد و خود نیز از فلسفه آموختگان غرب بود، در اشاره به جایگاه علمی-فلسفی استاد آشتیانی، کارهای تحقیقاتی ایشان را نقطه عطفی در تاریخ فلسفه اسلامی دانسته و می‌نویسد:

«... ما این اشاره اجمالی به مکتب مشهد را با بیان آثار یکی از استادان جوان فلسفه در دانشکده الهیات دانشگاه مشهد به پایان می‌بریم. زمانی می‌توانیم خط مشی، فعالیت و خلاقیت سید جلال الدین آشتیانی را توصیف نماییم که بگویم او ملاصدرای دیگری است. هم اکنون آثار او-که حاصل تعلیمات سنی استادانی است- دارای اهمیت است: رساله درباره وجود از دیدگاه عرفان و فلسفه: شرحی بر مقدمه شرح داوود قیصری بر فصوص الحکم ابن عربی که مجلد اول آن (در هفتصد صفحه) مسائل اساسی عرفانی را تجدید و مورد بررسی قرار می‌دهد؛ تصحیح چندین متن با حواشی و تعلیقات بسیار ژرف مانند شرح لنگرودی بر کتاب المشاعر ملاصدرا، متن شواهد الربوبية ملاصدرا با شرح سبزواری، تصحیح شانزده رساله... و بالاخره اقدامی کم سابقه (راقم این سطور نیز در تهیه بخش فرانسه شرکت دارد) که همان انتشار منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران از میرداماد و میرفندرسکی تا زمان حاضر است که جلد اول آن منتشر شده است... این منتخبات نه یک تراژنامه، بلکه نقطه آغاز خواهد بود. ۱»

مرحوم دکتر حمید عنایت نیز در اشاره به مدرسان حکمت سنتی در ایران معاصر از علامه طباطبائی و استاد آشتیانی نام می‌برند.^۲ حضرت استاد اکنون در جوار بارگاه قدس حضرت ثامن الحجج (ع) عهده دار تدریس حکمت و عرفان در محفل انس اخوان صفاست و مشتاقان فلسفه و عرفان اسلامی را از داخل و خارج کشور در گرمای شمع وجود خویش به معنویت اصول عالی اسلام هدایت می‌نمایند و بیشترین اوقات خود را صرف تألیف و تحقیق می‌کنند.

استاد سید جلال الدین آشتیانی در سال ۱۳۰۴ شمسی در قصبه آشتیان از توابع اراک متولد شده و دوره ابتدایی تحصیلات خود را در همانجا به پایان رساند. در سال ۱۳۲۳ شمسی به راهنمایی و تشویق جناب آیت الله آقای میرزا ابوالقاسم دانش آشتیانی برای فراگرفتن علوم دینی و معارف اسلامی عازم حوزه علمیه قم می‌شوند و پس از فراگیری کتب مقدماتی، به حوزه تدریس خارج فقه و اصول مرحوم آیت الله العظمی بروجردی (ره) حاضر می‌شوند. ایشان به مدت هشت سال به حوزه تدریس فلسفه و تفسیر قرآن و اصول فقه مرحوم علامه طباطبائی (ره) حاضر شده و الهیات شفا و الهیات اسفار به انضمام قریب به یک دوره اصول فقه و قسمتی از تفسیر قرآن را خدمت آن جناب تلمذ کردند.

۱. تاریخ فلسفه اسلامی، هانری کربن، ترجمه جواد طباطبائی، جلد دوم، ص ۱۹۴، انتشارات کویر.

۲. ر. ک: تفکر نوین سیاسی اسلام، حمید عنایت، ترجمه ابوطالب صارمی، ص ۳۵ (مقدمه)، انتشارات امیرکبیر.

استاد آشتیانی برای تکمیل فلسفه و حکمت الهی به شهرستان قزوین مسافرت کرد و در سفر نفس اسفار به همراه قسمتی از امور عامه آن از محضر پرفیض فیلسوف محقق آیت الله سید ابوالحسن رفیعی قزوینی (ره) بهره جست و سپس جهت تکمیل علوم نقلی به نجف اشرف هجرت کرد و مدت دو سال در حوزه های تدریس مراجع دینی و زعمای حوزه علمیه نجف حضور یافت. استاد آشتیانی بیشترین بهره را در عتبات عالیات از محضر مجتهد جامع و محقق بارع مرحوم آیت الله میرزا سید حسن بجنوردی که از اساتید بزرگ عصر خود بود، برده است و مدت قلیلی نیز به درس آیات عظام سید محسن حکیم و شیخ حسین حلی و میرزا عبدالهادی شیرازی رفت.

استاد آشتیانی در تهران نیز مدتی به حوزه درس حکیم محقق مرحوم میرزا احمد آشتیانی و مدتی به طور متفرقه در محضر فیلسوف بزرگ شرق مرحوم آقا میرزا مهدی آشتیانی حضور یافت و به حل مشکلات عرفانی و فلسفی پرداخت.

همچنان در قم از محضر درسی اساتید عالی مقام آقایان سید محمدتقی خوانساری و سید محمد حجت کوه کمری و میرزا رضی تبریزی استفاده کرده و شرح منظومه حکمت و قسمتی از مکاسب و شوارق الالهام را خدمت مرحوم حاج شیخ مهدی امیرکلاهی خواننده است.

استاد سید جلال الدین آشتیانی در سال ۱۳۳۸ شمسی به مدرسی دانشگاه مشهد در رشته فلسفه و تصوف اسلامی انتخاب شدند و در سال ۱۳۴۰ شمسی به دانشیاری همین رشته ارتقاء یافتند و تاکنون که نزدیک به سی و پنج سال از آن تاریخ می گذرد، در دانشگاه و حوزه علمیه مشغول تدریس فلسفه و عرفان هستند. ۳ به پاس قدردانی از زحمات حضرت استاد در راه تدریس و تألیف و نشر علوم حقیقی و معارف عالییه اسلامی، فهرستی از آثار و تالیفات انتشار یافته ایشان را که اندکی از خرمن عمر پربارشان است، در این کتابشناسی به دوستداران حکمت و عرفان اسلامی و ارادتمندان استاد آشتیانی تقدیم می داریم.

الف) تالیفات مستقل

۱- تفسیر سوره توحید، مشهد، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی، ۱۳۶۶ ش.

۲- شرح بر زادالمسافر ملاصدرا، تهران، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، چاپ اول، ۱۳۶۹ هـ، چاپ دوم ۱۴۰۰ (۱۳۵۹ ش).

۳- شرح حال و آراء فلسفی ملاصدرا، مشهد، انتشارات زوار، چاپ اول ۱۳۸۲ هـ (۱۳۳۹ ش)، تهران، نهضت زنان

مسلمان، چاپ دوم (۱۳۶۰ ش).

۴- شرح فصوص الحکم فارابی، مشهد، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی، ۱۳۵۳ ش.

۵- شرح مقدمه قیصری بر فصوص الحکم، تهران، چاپ اول ۱۳۸۴ هـ (۱۳۴۳ ش)، چاپ دوم ۱۴۰۵ هـ، چاپ سوم (۱۳۷۰ ش)، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم (۱۳۷۲ ش)، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.

۶- هستی از نظر عرفان و فلسفه، مشهد، انتشارات زوار، چاپ اول ۱۳۸۰ هـ (۱۳۳۸ ش)، تهران، نهضت زنان مسلمان، چاپ دوم (۱۳۶۰ ش).

ب) مقالات *

۷- استاد اکبر آقای سید محمد کاظم عصار، تهران، وحید، سال پنجم (۱۳۴۷ ش)، ص ۹۵۰-۹۵۸.

۸- انتقاد بر انتقاد [از] رساله صداصل، تهران، راهنمای کتاب، سال پنجم، ص ۲۳۹-۲۴۲.

۹- انتقاد بر انتقاد، تهران، مجله راهنمای کتاب، سال ششم، شماره ۴ و ۵، تیر و مرداد ۱۳۴۲ ش.

۱۰- انتقاد بر انتقاد (جواب به اکبر داناسرشت در باب حرکت جوهری)، تهران، مجله راهنمای کتاب، سال ششم، شماره ۱ و ۲، فروردین و اردیبهشت ۱۳۴۲ ش.

۱۱- اصالة الوجود عند صدرالدین الشیرازی، تعریب انسید عمار ابورغیف، قم، مجلة الفكر الاسلامی، السنة الاولى، العدد الثاني، ربيع الثاني - جمادی الثانية ۱۴۱۴ هـ.

۱۲- ابن عربی و مسألة ولایت، قم، کیهان اندیشه، شماره ۳۰، خرداد و تیر ۱۳۶۹ ش.

۱۳- برهان صدیقین، تهران، فصلنامه وقف میراث جاویدان، سال اول، شماره ۴، زمستان ۱۳۷۲ ش.

۱۴- پاسخ به چند سؤال، قم، کیهان اندیشه، شماره ۲۲، بهمن و اسفند ۱۳۶۷ ش.

۱۵- تحقیق در حقیقت معاد، مشهد، نشریه دانشکده الهیات، ش ۵ (۱۳۵۱)، ص ۳۳-۸۶ و ش ۷۱۶ (۱۳۵۲)، ص ۱۰۵-۱۹۲.

۱۶- تصوف در اسلام، تهران، معارف اسلامی، شماره ۳، ص ۲۱-۲۷، شماره ۴، ص ۳۳-۳۷، شماره ۵، ص ۲۳-۳۴، شماره ۶، ص ۴۷-۵۱.

۳. اقتباس از زندگینامه خودنوشت استاد آشتیانی در شرح مقدمه قیصری، چاپ سوم ۱۳۷۰ ش.

* نگارنده در تهیه و معرفی بخشی از مقالات این کتابشناسی، از راهنمایی و ویراستاری این مجله و نیز فهرست مقالات ایرج افشار بهره برده است.

- ۱۷- توضیح درباره آقا سید احمد تهرانی، تهران، وحید، شماره ۶ (۱۳۴۸ ش)، ص ۱۷۳-۱۷۸.
- ۱۸- ختم ولایت در اندیشه ابن عربی، قم، کیهان اندیشه شماره ۲۶، مهر و آبان ۱۳۶۸ ش.
- ۱۹- حکیم محقق حاج ملاهادی سبزواری، مشهد، نشریه دانشکده معقول و منقول، ش ۱ (۱۳۴۷)، ص ۹-۲۲.
- ۲۰- در رثای امام عارفان، قم، کیهان اندیشه، شماره ۲۴، خرداد و تیر ۱۳۶۸ ش.
- ۲۱- شوارق اثر تحقیقی ملاعبدالرزاق لاهیجی، تهران، فصلنامه وقف میراث جاویدان، سال اول، شماره اول، بهار ۱۳۷۲ ش.
- ۲۲- شوارق الالهام و اصالت وجود با نگاهی به اساتید مکتب فلسفی اصفهان، تهران، فصلنامه وقف میراث جاویدان، سال اول، شماره ۶، تابستان ۱۳۷۲ ش.
- ۲۳- مقدمه بر نقد تهافت غزالی، قم، کیهان اندیشه، شماره ۲ تا ۲۳، مهر و آبان ۱۳۶۴ تا فروردین اردیبهشت ۱۳۶۸ ش.
- ۲۴- معرفت و علم در کتاب و سنت، تهران، کتاب فرهنگ، شماره ۲ و ۳، بهار و پاییز ۱۳۶۷ ش.
- ۲۵- ملا محمد مهدی نراقی، مشهد، نشریه دانشکده الهیات، ش ۱۵ (۱۳۵۴)، ص ۷۹-۷۷ و ش ۱۹ (۱۳۵۵)، ص ۵۹-۱۱۷.
- ۲۶- معاد جسمانی، مشهد، نشریه دانشکده الهیات، ش ۱۰ (۱۳۵۳)، ص ۹۲-۱۲۶ و ش ۱۱ (۱۳۵۳)، ص ۲۵-۶۴ و ش ۱۲ (۱۳۵۳)، ص ۲۳-۶۳، ش ۱۴ (۱۳۵۴)، ص ۲۹-۵۲.
- ۲۷- مختصری در شرح احوال و آثار استاد بزرگوار آقای حاج میرزا سید محمد حسین طباطبائی، تهران، معارف اسلامی، شماره ۵.
- ۲۸- میرزا سید حسن بجنوردی، تهران، معارف اسلامی، شماره ۶، سال ۱۳۴۷ ش، ص ۳۱-۳۳.
- ۲۹- نکاتی درباره فلسفه و عرفان، قم، کیهان اندیشه، شماره ۱۷، فروردین و اردیبهشت ۱۳۶۷ ش.
- ۳۰- یادی از آیت الله خاتمی، قم، کیهان اندیشه، شماره ۲۱، آذر و دی ۱۳۶۷ ش.
- ج) مصاحبه‌ها**
- ۳۱- استاد سید جلال الدین آشتیانی شارح و مورخ حکمت و عرفان، تهران، مصاحبه با کیهان فرهنگی، الف: سال دوم، شماره ۶، شهریور ۱۳۶۴. ب: میراث ماندگار، جلد اول.
- ۳۲- پیرامون تفکر عقلی و فلسفی در اسلام، قم، مصاحبه با کیهان اندیشه، شماره اول، مرداد و شهریور ۱۳۶۴.
- ۳۳- شخصیت حکیم عارف «اسرار» تهران، مصاحبه با کیهان فرهنگی، سال دهم، شماره اول، فروردین ۱۳۷۲.
- ۳۳- عرفان و فلسفه در آفاق تشیع، تهران، مصاحبه با روزنامه همشهری، (۱) شماره ۲۰۶، یکشنبه ۲۱ شهریور ۷۲، (۲) شماره ۲۰۷، دوشنبه ۲۲ شهریور ۱۳۷۲، (۳) شماره ۲۰۸، سه شنبه ۲۳ شهریور ۷۲.
- د) تعلیقات و تصحیحات و مقدمات آثار عرفانی و فلسفی**
- ۳۴- اتولوجیا (با تعلیقات قاضی سعید قمی، افلوطن، تهران، ۱۳۹۶ هـ (۱۳۵۹ ش)، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران.
- ۳۵- اصل الاصول، ملانعیما گیلانی، الف: تهران، ۱۳۵۷ ش، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، ب: مندرج در منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران، جلد ۳.
- ۳۶- اصول المعارف، ملامحسن فیض کاشانی، مشهد، چاپ اول ۱۳۹۱ هـ (۱۳۵۰ ش)، چاپ دوم، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۳۷- انوار جلیه، ملاعبداللہ زنوزی، تهران، چاپ اول ۱۳۵۹ هـ (۱۳۵۴ ش)، موسسه مطالعات اسلامی، چاپ دوم ۱۴۱۲ هـ (۱۳۷۱ ش)، انتشارات امیرکبیر.
- ۳۸- تحفه در مباحث علم، ملانظر علی گیلانی، الف: تهران، ۱۳۵۷ ش، ب: مندرج در منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران، جلد ۴.
- ۳۹- تحفه المراد (شرح قصیده میرفندرسکی)، عباس شریف دارابی با شرح خلخالی و گیلانی، تهران، ۱۳۷۲ ش، انتشارات الزهرا.
- ۴۰- تفسیر فاتحه الكتاب، تهران، ۱۴۰۲ هـ (۱۳۶۰ ش)، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران.
- ۴۱- تمهید القواعد، ابن ترکه با حواشی آقا محمدرضا قمشه‌ای و آقای میرزا محمود قمی، تهران، چاپ اول ۱۳۹۶ هـ (۱۳۵۵ ش)، چاپ دوم ۱۴۰۲ هـ (۱۳۶۰ ش)، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران.
- ۴۲- رساله المشاعر، صدر المتالین با شرح ملا محمد لاهیجی، چاپ اول ۱۳۸۴ هـ (۱۳۴۳ ش)، چاپ دوم (۱۳۶۰ ش) قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۴۳- رساله النصوص، صدرالدین قونوی با تعلیقات میرزا هاشم اشکوری، تهران، ۱۳۶۲ ش، مرکز نشر دانشگاهی.
- ۴۴- رساله نوریه در عالم مثال، حکیم بهائی لاهیجی، تهران، چاپ اول ۱۳۹۷ هـ (۱۳۵۰ ش)، انجمن فلسفه ایران، چاپ دوم ۱۴۰۴ هـ (۱۳۷۲ ش)، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی.

- ۴۵- رسائل فلسفی (متشابهات قرآن- المسائل القدسیه- اجوبه المسائل)، صدرالدین شیرازی، مشهد، چاپ اول ۱۳۹۳هـ (۱۳۵۱ش)، چاپ دوم (۱۳۶۲ش)، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۴۶- رسائل فلسفی شامل رساله تحفه (ملانظر علی گیلانی)- رساله وحدت وجود (ملاعلی نوری)- رساله بسیط الحقیقه کل الاشیا (ملاعلی نوری).
- ۴۷- رسائل وحدت وجود و بدهاء، سید محمد کاظم عصار، تهران، ۱۳۸۹هـ (۱۳۴۸ش) انجمن فلسفه ایران.
- ۴۸- رسائل التوحید و النبوة والولایه، محقق قیصری.
- ۴۹- شرح فصوص الحکم، موبدالدین جندی (با همکاری دکتر ابراهیمی دینانی)، مشهد، ۱۳۶۱ش، انتشارات دانشگاه فردوسی.
- ۵۰- شرح دعاء المعرفة، ملا محمدعلی فاضل خراسانی، مشهد، نشریه دانشکده الهیات، ش ۲۶/۲۷ (۱۳۵۷)، ص ۱۲۹-۶۵ و ش ۲۸ (۱۳۵۸)، ص ۱۳۶-۶۷.
- ۵۱- شکوه شمس (سیری در آثار و افکار مولانا)، آن ماری شیمیل، ترجمه حسن لاهوتی، تهران، ۱۳۶۷ش، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- ۵۲- الشواهد الربوبیه، صدرالدین شیرازی با تعلیقات حکیم سبزواری، مشهد، چاپ اول ۱۳۸۶هـ (۱۳۴۶ش).
- ۵۳- قره العیون، ملا مهدی نراقی، تهران، ۱۳۵۷ش، انجمن فلسفه ایران.
- ۵۴- اللمعات الالهیه و الکلمات الوجیزه، ملا احمد نراقی، تهران، ۱۲۹۸هـ (۱۳۵۷ش)، انجمن فلسفه ایران.
- ۵۵- لمعات الهیه، ملا عبدالله زنوزی، تهران، چاپ اول ۱۳۹۵هـ، انجمن فلسفه ایران، چاپ دوم (۱۳۶۱ش)، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- ۵۶- المبداء والمعاد، صدرالدین شیرازی، تهران، ۱۳۹۵هـ (۱۳۵۴ش) انجمن فلسفه ایران.
- ۵۷- مجموعه رسائل، حکیم سبزواری، تهران، چاپ اول ۱۳۸۹هـ (۱۳۴۸ش)، چاپ دوم (۱۳۶۱ش)، انجمن فلسفه ایران، چاپ سوم ۱۴۱۲هـ (۱۳۷۰ش)، انتشارات اسوه.
- ۵۸- المسائل القدسیه، صدرالدین شیرازی، مشهد، ۱۳۹۱هـ، انتشارات دانشکده الهیات.
- ۵۹- مشارق الدراری (شرح تائیه ابن فارض)، سعیدالدین فرغانی، تهران، ۱۳۹۸هـ، انجمن فلسفه ایران.
- ۶۰- مصباح الهدایه، امام خمینی، تهران، چاپ اول ۱۴۱۳هـ (۱۳۷۲ش)، چاپ دوم (۱۳۷۳ش)، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۶۱- المظاهر الالهیه، ۱۳۸۱هـ.
- ۶۲- مکاتبات عرفانی، سید احمد حائری و شیخ محمد حسین غروی، تهران، نشریه جاویدان خرد، سال دوم، شماره اول.
- ۶۳- منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران- جلد اول، تهران، چاپ اول ۱۳۹۲هـ (۱۳۵۰ش)، انجمن دولتی ایران و فرانسه، چاپ دوم (۱۳۶۳ش)، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، شامل منتخباتی از میرداماد؛ منتخباتی از رساله صناعیه میرفندرسکی؛ آثاری از ملاصدرا؛ اثبات واجب از ملا رجعلی تبریزی؛ منتخباتی از عبدالرزاق لاهیجی؛ بخشی از تعلیقات شفا از آقا حسین خوانساری؛ رساله مسالک الیقین از ملا شمس گیلانی.
- ۶۴- منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران، جلد دوم، تهران، چاپ اول ۱۳۵۹هـ (۱۳۵۴ش)، انجمن دولتی ایران و فرانسه، چاپ دوم (۱۳۶۳ش)، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، شامل: حاشیه بر شفا از سید احمد علوی عاملی- گزیده اصول المعارف از فیض کاشانی؛ شرح بر قبسات از محمد بن علی رضا بن آقاجانی؛ رساله در صنوف الناس در معاد از حسین تنکابنی؛ رساله ای از قوام الدین رازی؛ المعارف الالهیه از محمدرفع پیرزاده؛ حاشیه بر شفا از ملا محمد باقر سبزواری.
- ۶۵- منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران، جلد سوم، مشهد، ۱۳۵۵ش، با همکاری انتشارات انجمن فلسفه ایران، شامل: تعلیقات بر اثولوجیا از قاضی سعید قمی؛ زواهر الحکم از میرزا حسن لاهیجی؛ اصل الاصول از ملانعیما طالقانی؛ حاشیه بر شفا از بهاء الدین محمد اصفهانی؛ شرح اسرار اسماء الحسنی از ملا عبدالرحیم دماوندی رازی.
- ۶۶- منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران، جلد چهارم، مشهد، ۱۳۵۷ش، با همکاری انتشارات انجمن و فلسفه، شامل: حکمت صادقیه از ملاحمه گیلانی؛ رساله ثمره الفواد از ملا اسماعیل خواجویی؛ رساله در مبدء و معاد از آقا محمد بیدآبادی؛ قره العیون از ملا مهدی نراقی؛ رساله در وحدت وجود از آخوند نوری؛ رساله تحفه در مباحث علم از ملا نظر علی گیلانی.
- ۶۷- نقد النصوص فی شرح نقش النصوص، عبدالرحمن بن احمد جامی به تصحیح ویلیام چیتیک، تهران، چاپ اول ۱۳۹۷هـ (۱۳۵۶ش)، انجمن فلسفه ایران، چاپ دوم (۱۳۷۰ش)، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- ۶۸- هدایة الطالبین، حکیم سبزواری، مشهد، ۱۳۴۷ش، انتشارات اوقاف خراسان.

